ETNOMADANIY TURIZMDA GENEALOGIK VA NOSTALGIK AN'ANALARNING O'RNI

A. R. Kayumov
Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti
https://orcid.org//0009-0009-8660-748X
X.J.Ismoilova
Turizmni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti
https://orcid.org/0009-0007-3738-6196
https://doi.org/10.5281/zenodo.19815377

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tarixiy va antropologik materiallar asosida o'zbek jamiyatida genealogik o'zlikning tiklanishi, uning tarixiy ildizlari, genealogik va nostalgiya turizmi haqida ma'lumotlar berilgan. Mualliflar Farg'ona viloyati misolida O'zbekistonda nisbatan yangi yo'nalish – genealogik va nostalgiya turizmini yo'lga qo'yish va rivojlantirish istiqbollari haqida o'z fikr-mulohazalarini tarixiy, etnografik va dala materiallari asosida yoritib bergan.

KALIT SO'ZLAR

O'zbekiston, Farg'ona vodiysi, genealogiya, oila shajarasi, genealogik turizm, nostalgiya, ajdodlar xotirasi.

АННОТАЦИЯ

В статье представлена информация о восстановлении генеалогической идентичности в узбекском обществе, ее исторических корнях, а также генеалогическом и ностальгическом туризме на основе исторических и антропологических материалов. Авторы на примере Ферганской области высказали свое мнение о перспективах становления и развития относительно нового направления в Узбекистане – генеалогического и ностальгического туризма, основанного на

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Узбекистан, Ферганская долина, генеалогия, семейное древо, генеалогический туризм, ностальгия, память предков.

исторических, этнографических и полевых материалах.

ABSTRACT

This article provides information on the restoration of genealogical identity in Uzbek society, its historical roots, and genealogical and nostalgic tourism based on historical and anthropological materials. The authors, using the example of the Fergana region, express their views on the prospects for establishing and developing a relatively new direction in Uzbekistan - genealogical and nostalgic tourism, based on historical, ethnographic, and field materials.

KEY WORDS

Uzbekistan, Fergana valley, genealogy, family tree, genealogical tourism, nostalgia, ancestral memory.

GENEALOGIK TURIZM.

XX asrning oxirlaridan postsovet maydonida milliy, etnik, diniy, hududiy identiklikning uyg‘onishi bilan jamoaviy va shaxsiy o‘zlikni anglash hissi shakllana boshladi. Xususan, o‘zbek jamiyati ijtimoiy-madaniy hayotida ham aynan bu davrda o‘zlikni anglash, ajdodlari kimligini bilishga qiziqish, o‘zliklarning tarixiy, madaniy, genetik ildizlarini izlashga intilish yaqqol namoyon bo‘la boshladi. Albatta, ajdodlar haqidagi ma’lumotlar bir qancha avlodlar ichida o‘z o‘rnini izlash, shaxsga o‘zining yo‘qolgan o‘zligini tiklashga, “Men kimman? Mening ildizlarim qaerda? kabi savollarga javob olishga yordam beradi.

O‘zbek jamiyatida ijtimoiy-diniy tabaqalar, hukmron va mulkdorlar hamda etnik jamoalarda uzoq tarixiy davrlar mobaynida o‘z sulolasi, urug‘i shajaralarini yozma yoki og‘zaki tarzda saqlab qolishning o‘ziga xos an’anasi mavjud bo‘lgan. Bu holat ayniqsa, turkiy xalqlar uchun o‘ziga xos fenomenal hodisa bo‘lib, yozma manbalarda, tarixiy hujjatlarda aks etgan hamda folklor namunalarida, afsona va rivoyatlarda saqlanib qolgan. Bu kabi genealogik meros hamisha turli o‘zliklarni namoyon etish omili bo‘lgan.

O‘zbekiston va umuman O‘rta Osiyo hududlarida tarixan shakllangan etnoijtimoiy manzara – shajaraga oid turli genealogik rivoyatlarni, tarixiy manbalarni, folklor materiallarni, og‘zaki tarixni o‘rganish asosida yanada oydinlashadi. Masalan, o‘zbek oilalarida yetti ota ajdodini bilish an’anasi yaxshi saqlanib qolgan. Aynan mana shu omil oila qadriyatlarini, o‘zi mansub bo‘lgan xalq, elat an’analarini saqlanib qolishiga va provardida turli-tuman o‘ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo‘lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik

g‘oyalari, o‘ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi turli tarixiy davrlarda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

Tarixiy manbalar va ilmiy tadqiqotlar tahliliga ko‘ra, genealogik o‘zlik masalasini o‘rganishda nafaqat etnik omil, balki diniy-ijtimoiy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko‘ra, muayyan izlari bugungi kungacha saqlanib qolgan va tarixiy o‘zaklariga tayanib ma’lum darajada tiklanib borayotgan o‘zliklar – etnik, diniy, sulolaviy, kasbiy, ijtimoiy, hududiy va boshqa o‘zlik ko‘rinishlaridan kelib chiqib, etnik, diniy va ijtimoiy-sakral sulolalar bilan bog‘liq o‘zliklar yaqqol ajralib turadi. Bugungi kunda aynan mana shu omillar oila qadriyatlarini, o‘zi mansub bo‘lgan xalq, elat an’analarini saqlanib qolishiga, va provardida turli tuman o‘ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo‘lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik g‘oyalari, o‘ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi jamoaviy o‘ziga xosliklarning saqlanib qolishiga sabab bo‘lgan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan keyingi davrda milliy, etnik, ijtimoiy va diniy o‘zliklarning tiklanishi fonida genealogik identiklik, shajaraga doir xotiralar tiklana boshladi. Jamiyatdagi barcha ijtimoiy qatlamlarda ajdodlar ildizi, moddiy va madaniy merosi, qondosh jamoalarining tarixiy taqdiri bilan qiziqish, uni o‘rganish, qondoshlar bilan topishish, ajdodlari yashagan yurtni borib qo‘rish istagi paydo bo‘la boshladi. Hatto taqdir taqozosi bilan tug‘ilgan joyidan ayro, uzoq xorijiy yurtlarga ketgan ko‘plab Vatandoshlarimiz o‘z qondoshlari, ota-bobolari yurtlariga tashrif buyurib, qon-qarindoshlari bilan topishga harakat qilishi bu sayyohlikning yangi yo‘nalishi – genealogik turizmning rivojlanishiga olib keldi.

Turizmning ajdodlari xotirasini o‘rganishga qiziqgan sayyohlardan tashkil topgan segmenti – genealogik yoki ildiz turizmi deb ataladi. Bu nasl -nasab sayyohlari o‘z o‘tmishlari bilan bog‘lanish va “ota-bobolari izidan yurish” uchun ajdodlari yurtiga sayohat qilishadi [Feng, K., & Page, S. 2000].

Genealogik turizm rivojlanayotgan soha bo‘lasa-da, tarixda bir muncha vaqt ommaviy emmigrasiyani boshidan kechirgan va shuning uchun butun dunyo bo‘ylab katta diaspora hamjamiyatiga ega bo‘lgan mamlakatlarda ko‘proq mashhur bo‘lgan. Genealogik turizm ayniqsa Irlandiyada mashhur bo‘ldi. Qayd etilgan nasl-nasab turizmi bo‘yicha 2000-yilda orolga 116 000 shajara sayyohlari tashrif buyurishi bilan eng yuqori cho‘qqiga chiqdi. 2009 yilda Shotlandiyada nasl-nasabi bo‘yicha sayyohlarni jalb qilish uchun “uyga qaytish” festivali o‘tkazilgan.

1976 yilda Aleks Xeylining “Ildizlar: Amerika oilasining dostoni” nomli eng ko‘p sotilgan kitobi nashr etilgandan so‘ng, ko‘plab afro-amerikaliklar va Amerikadagi boshqa afrikalik diasporalar o‘zlarining an’anaviy Afrika vatanlariga sayohat qilishga intildilar. Genealogiya sayyohlari ko‘pincha ota-bobolarining nasl-nasabini kuzatishda ishtirok etadilar; tarixiy yozuvlarga raqamli kirish, shuningdek,

so‘nggi yillarda DNK tadqiqotlari ko‘payib borayotgani odamlarga ota-bobolarining vatanlarini aniqlash imkonini berdi.

Oila, sulolalar va ularning genealogik o‘zligi masalalarini ilmiy jihatdan o‘rganish ayniqsa, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSh, Rossiya, Turkiya, Qozog‘iston kabi mamlakatlarning ilmiy markazlarida ancha rivojlangan va qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Buyuk Britaniyaning Qirolicha Meri Universitetida Katrin Nesh rahbarligida genealogik identiklik, irlandiyaliklarning kelib chiqishi, nasabnomalari, identikligi borasida tadqiqotlar olib borilgan.

Ushbu tadqiqotlarda Avstraliya, Kanada, Yangi Zelandiya va Qo‘shma Shtatlardagi Yevropaliklar va ko‘pincha irlandlarda genealogik identikligining saqlanib qolishi masalasi o‘rganilgan. Shu bilan birgalikda o‘tgan asrning 90-yillaridan oila nasabnomalarini o‘rganishda irsiyat fani – genetika ham kirib keldi. Bu fan yo‘nalishida hozirgi davrdagi turli xalqlarning o‘tmishdagi o‘zaro genetik bog‘liqligi masalasi, avlodlar va ajdodlar o‘rtasidagi shajara zanjirini tiklashda DNK molekulalaridan oilaviy tarix hujjatlari sifatida foydalanish tajribalari qo‘llanilmoqda. Bu o‘z-o‘zini identifikasiya qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, uning yordami bilan nasabnomaning yetishmayotgan ba’zi sahifalarini, hattoki, yozma manbalar umuman bo‘lmagan davrlarga tegishli jihatlarini ham tiklash imkoniyatlari kengayaadi [Nash C. 2002, 2017, Gilroy P. 1991, Зуев Ю.А. 1967, 1981, Исмагулов О.И. 1977, Алпысбесулы М. 1999].

Markaziy Osiyo xalqlarida ijtimoiy-diniy tabaqalar, hukmron va mulkdorlar hamda etnik jamoalarda uzoq tarixiy davrlar mobaynida o‘z sulolasi, urug‘i shajaralarini yozma yoki og‘zaki tarzda saqlab qolishning o‘ziga xos an’anasi mavjud bo‘lgan. Bu holat ayniqsa, turkiy xalqlar uchun o‘ziga xos fenomenal hodisa bo‘lib, yozma manbalarda, tarixiy hujjatlarda aks etgan hamda folklor namunalarida, afsona va rivoyatlarda saqlanib qolgan. Bu kabi genealogik meros hamisha turli o‘zliklarni namoyon etish omili bo‘lgan. Ayniqsa, XX asrning boshlariga qadar o‘zbek, qozoq, qirg‘iz, turkman va qoraqalpoqlarning rang-barang ijtimoiy stratifikasiyasi va urug‘chilik tizimi fonida rivojlangan genealogik identiklik masalasi kam o‘rganilgan muammolardan biridir.

O‘zbekiston va umuman O‘rta Osiyo hududlarida tarixan shakllangan etnoijtimoiy manzara – shajaraga oid turli genealogik rivoyatlarni, tarixiy manbalarni, folklor materiallarni, og‘zaki tarixni o‘rganish asosida yanada oydinlashadi. Masalan, o‘zbek oilalarida yetti ota ajdodini bilish an’anasi yaxshi saqlanib qolgan. Aynan mana shu omil oila qadriyatlarini, o‘zi mansub bo‘lgan xalq, elat an’analarini saqlanib qolishiga va provardida turli-tuman o‘ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo‘lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik

g‘oyalari, o‘ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi turli tarixiy davrlarda ham muhim ahamiyat kasb etgan.

O‘zbekistonda o‘zbeklarning urug‘chilik tizimi, “92 bovli” o‘zbek urug‘lari, etnotoponimlar etnik tarix va etnogenez kontekstida hamda diniy sakral oila vakillari, hukmdorlar, taniqli ma’riftparvarlarning faoliyati va shajaralari ma’lum darajada o‘rganilgan. Ammo hozirgi kungacha yozma va og‘zaki tarzda saqlanib kelayotgan genealogik merosni o‘rganilishini yetarli deb bo‘lmaydi. Aslida genalogiya va identiklik kabi bu ikki yo‘nalish uyg‘unligi asosida turli o‘zliklarning tarixiy ildizlari, vorisiyligi hamda o‘zlikni anglashdagi ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganish mumkin [Zerubavel E. 2011].

Genealogik tadqiqotlar asosida insonlarning "kimligi" va "qaerdan kelganligi"ni aniq bilishga bo‘lgan izlanish asosida iloji boricha shajara zanjirining boshida turgan ajdodlarining etnik mansubligi va ijtimoiy mavqeiga aniqlik kiritiladi. Genealogiya nasl-nasab zanjiri bilan bog‘langan “oila daraxti” ya’ni, aniq va oldindan belgilangan jamoaviy o‘ziga xoslikni ham ko‘rsatib beradi. Shu bilan birga, u “haqiqiy” identifikasiyani ya’ni, bir familiya, urug‘ yoki etnik kelib chiqishning birligi bilan oila daraxti diapazonini, uning tarixiy, madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarini tahlil qiladi.

Professor Katrin Nash yozganidek, “genealogiya – bu o‘z-o‘zini tasavvur qilish va shaxsiy o‘ziga xoslik haqidagi haqiqat kafolatlarini birlashtiradigan amaliyotdir. Shajaralar va oila daraxtlari esa genlar, genetika, nasl-nasab, etnik kelib chiqishi haqidagi ilmiy va ommabop fikrlar o‘zaro ta’sirining ramziy diagrammasidir” [Nash, C. 2002]. Oila nasabnomasi bir xil familiya va qondoshlikka ega bo‘lgan odamlardan iborat bo‘lib, odamning onalik nasliga emas, balki umumiy erkak ajdoddan erkak avlodlarga tutashuvchi genetik bog‘lamlar bo‘lib, uni erkak va ayolning barcha avlodlarini o‘z ichiga olgan umumiy qondoshlik diagrammasi bilan aralashtirib yubormaslik kerak. [Terrick, V. H. Fitzhugh. 1988].

Oila yoki urug‘ shajaralarini o‘rganishda birinchi navbatda tadqiqotchi uchun yozma manbalar bilan birgalikda etnografik materiallar muhim ahamiyat kasb etadi. Albatta o‘rganilishi maqsad qilingan oila yoki urug‘ genealogiyasini tuzishda shu oila yoki urug‘ vakillari bilan chuqurlashtirilgan intervyu olish ya’ni, ularning kelib chiqishi, o‘zini anglashi, ajdodlari haqidagi og‘zaki ma’lumotlar yozib olinadi. Ularning shajara daraxti tuziladi. Axborotchilar qanchalik ajdodlari haqidagi shajaralar va ularning kelib chiqishi borasidagi artefaktlar, moddiy ashyolar, rivoyatlarni keltira olsa tarixiy-madaniy bog‘liqlikni aniqlash imkoniyatlari shunchalik ko‘proq bo‘ladi.

O‘zbeklarda lokal-hududiy birliklar, urug‘-aymoq (avlod, to‘p, urug‘)lar kabi turli o‘zliklardan iborat ijtimoiy-madaniy tuzilmalar hamda ularda bir tarixiy makon

va zamonda umumiy madaniy birlik negizidagi turli o‘zliklarning namoyon bo‘lishi omili bo‘lgan oila shajaralari va urug‘larga bo‘linish tizimi saqlanib qolgan.

O‘zbekiston va umuman O‘rta Osiyo hududlarida tarixan shakllangan bu kabi etnoijtimoiy manzara turli shajaraga oid genealogik rivoyatlarni, tarixiy manbalarni, folklor materiallarni, og‘zaki tarixni shakllanishiga sabab bo‘lgan. Masalan, o‘zbek oilalarida yetti otasini, ajdodini bilish an’anasi yaxshi saqlanib qolgan. Aynan mana shu omil oila qadriyatlarini, o‘zi mansub bo‘lgan xalq, elat an’analarini saqlanib qolishiga va provardida turli tuman o‘ziga xosliklarning vujudga kelishiga sabab bo‘lgan. Tarixiy genetik ildiz va ajdodlarga mansublik g‘oyalari, o‘ziga xos genealogik rivoyatlar va nasl-nasab tizimi jamoaviy o‘ziga xosliklarning saqlanib qolishiga sabab bo‘lgan.

Oila va urug‘ shajaralarini xon avlodlariga yoki shunga o‘xshash hukmron sulola avlodlari bilan bog‘lash, mashhur turkiy xalqlar etnonimlari bilan bog‘lash, lokal joy nomlari bilan bog‘lash, diniy silsilalar bilan bog‘lash bularning barchasi sulolaviy yoki urug‘chilik asosida o‘zlikni anglashga olib kelgan.

Shajaraga oid meros va ajdodlar haqidagi xotiraning tiklanishi, xorijdagi o‘zbeklar va umuman vatandoshlarning ota-bobolari tug‘ilib o‘sgan yurt, qarindoshlarini topish va farzandlariga tanishtirish maqsadida O‘zbekistonga tashrif buyurishi genealogik turizmning rivojlanishini rag‘batlantiradi.

Farg‘ona vodiysi – qadimiy madaniyat, savdo yo‘llari va millatlar aralashgan tarixiy hudud bo‘lgani sababli, genealogik turizm uchun juda muhim maskanlardan biridir. Markaziy Osiyo, Afg‘oniston, Turkiya, Rossiya, AQSh va hatto Yevropa mamlakatlaridan o‘z ajdodlarining ildizlari aynan shu hudud bilan bog‘liq bo‘lganligi uchun tashrif buyurgan ko‘plab sayohatchilar borligini ta’kidlab o‘tishimiz joiz.

Farg‘ona vodiysida genealogik turizmni shartli ravishda quyidagi yo‘nalishlarga ajratish mumkin:

- Oilaviy ajdodlar izidan sayohat;

Ko‘plab o‘zbek, qozoq, qirg‘iz va tojik oilalari ajdodlari haqida bilish maqsadida vodiyning turli shaharlariga sayohat qilishadi. Masalan, Qo‘qon va Marg‘ilon qadimdan hunarmandchilik va savdogarlik markazi bo‘lib, bu yerdan ko‘plab oilalar boshqa hududlarga tarqalgan.

- Qadimiy ziyoratgoh, muqaddas qadamjo va qabristonlarni ziyorat qilish;

Qo‘qon va Marg‘ilonda ko‘p asrlik musulmonlar qabristonlari mavjud bo‘lib, ko‘pchilik o‘z ajdodlarining dafn etilgan joylarini qidirish uchun keladi. Xususan, Qo‘qondagi Modarihon maqbarasi va boshqa ziyoratgohlar genealogik tadqiqotlar uchun muhim manbalardan biridir.

- Qo‘qon xonligi tarixi bilan bog‘liq sayohatlar;

Qo‘qon xonligi davrida ko‘plab sulolalar bu yerda yashagan va bugungi kunda ba’zi kishilar o‘z xonlik davridagi ajdodlarini aniqlash uchun sayohat qilishadi. Xudoyorxon saroyi va Qo‘qondagi tarixiy arxivlar ajdodlari haqida ma’lumot topmoqchi bo‘lganlar uchun qiziqarli manbalar bo‘lishi mumkin.

-Mahalliy arxivlar va hujjatlar bilan ishlash;

Andijon, Farg‘ona va Qo‘qonda viloyat arxivlari mavjud bo‘lib, ular orqali oilaviy tarixga oid eski hujjatlarni topish mumkin. Ayniqsa, Sovet davrida olib borilgan ro‘yxatlar va eski hujjatlar orqali ajdodlar tarixi haqida ko‘plab ma’lumot olish mumkin.

-Etnik kelib chiqishni aniqlash;

Farg‘ona vodiysi turli xalqlar aralashib yashagan hudud bo‘lganligi sababli, o‘zbek, qirg‘iz, tojik, tatar, rus, turk va boshqa millat vakillari ajdodlarining kelib chiqishini aniqlash uchun shu yerlarga sayohat qilishadi. Masalan, turk, qrimtatar va boshqirdlarning Marg‘ilon va Qo‘qondagi jamoalari o‘z ildizlarini aniqlash maqsadida vodiyni ziyorat qilishadi.

-Eski masjidlar va madrasalar orqali ajdodlar izini topish;

Marg‘ilon va Qo‘qonda qadimiy masjid va madrasalar mavjud bo‘lib, ko‘pchilik o‘z ajdodlarining qaerda ilm olganini yoki qaerda yashaganini bilish uchun shu joylarga tashrif buyuradi. Masalan, Marg‘ilondagi Xo‘jaishoq Eshon masjidi yoki Qo‘qondagi Norbo‘tabiy madrasasi ajdodlari ilm olgan joylar bo‘lishi mumkin. Shuningdek, Qo‘qonda qadimiy qo‘lyozmalar to‘plangan arxivlar mavjud, bu orqali ba’zi sulolalar va shaxslar tarixi o‘rganilishi mumkin.

Rossiya va Turkiyadan kelgan sayohatchilar o‘z bobolarining Farg‘ona vodiysidan kelganini aniqlash uchun maxsus sayohatlar uyushtirishadi. Shuningdek, Sovet davrida deportatsiya qilingan ko‘plab oilalar hozirda ajdodlari yashagan joylarni izlab Farg‘ona vodiysiga tashrif buyurishadi.

Xulosa qilib aytganda, Farg‘ona vodiysi genealogik turizm uchun katta imkoniyatlarga ega hudud hisoblanadi. Ajdodlari bilan bog‘liq tarixiy joylarni izlash, o‘zlikni anglash, ota bobolari qabrlarini ziyorat qilish, mahalliy arxivlardan ma’lumot olish yoki oilaviy ildizlarini chuqurroq o‘rganish uchun bu mintaqa muhim manba hisoblanadi. Shu sababli, Farg‘ona vodiysining boy tarixi va madaniyati o‘z ajdodlarini izlayotgan sayohatchilar uchun katta ahamiyat kasb etadi.

NOSTALGIYA TURIZMI.

Nostalgiya – bu turizm va meros tushunchalarining ajralmas qismi bo‘lib kelgan konsepsiyalardan biridir. Biroq, turizm va meros tushunchalari singari, nostalgiyaning mazmuni va u qanday qilib sayohatchilar motivasiyasiga ta’sir ko‘rsatishi haqidagi tushunchalar ham vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib borgan. Muhimi,

nostalgiya tushunchasi doimo sayohat va turizm bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib kelgan [Anna Earl & C. Michael Hall. 2023].

Nostalgiyaning lingvistik talqini birinchi marta Hofer (1688) tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, u nemis-shveysariyalik “Heimweh” atamasini ishlatgan, bu esa ingliz tilida “vatanni sog‘inish” (homesickness) degan ma’noni anglatadi. Fransuz tilida esa “ maladie du pays” – “tug‘ilgan yurt kasalligi” degan ma’noda ishlatiladi. Yunon tilida esa “Nostos” uyga qaytishni, “algos” esa azob-uqubat degan ma’nolarni anglatadi. Nostalgiya so‘zi birinchi marta g‘arb mamlakatlarida paydo bo‘lgan va uni o‘zbek tiliga “qo‘msash”, “sog‘inish” deb tarjima qilish mumkin.

Biron bir destinasiya yoki ob’ektni sog‘inish va qo‘msash his-tuyg‘ulari bilan borib ko‘rish, sayohatni amalga oshirish natijasida turizmning yangi yo‘nalishlari shakllanmoqda. G‘arb mamlakatlarida bunday turizm turiga aniqlik kiritilgan bo‘lib, u “nostalgic tourism” (nostalgik turizm) deb ataladi. Bunda maqsadli turistik yo‘nalish sifatida turistlarning etnik yoki madaniy ildizlariga bog‘liq joylarga qaytishi nazarda tutiladi [Asadova, A. O. 2021].

Nostalgiya turizmi – insonlarni o‘tgan yillardagi xotiralar, bolalik va yoshlik davrlarini eslash maqsadida safarga chiqishga undaydigan turizm turi. Ushbu turizm asosan odamlarning shaxsiy tarixiga yoki madaniy nostaljiyaga asoslanadi. Nostalgiya turizmi shunchaki safar emas, balki o‘z tarixini his qilish va o‘tmish bilan bog‘lanishning ajoyib usuli hisoblanadi.

Hozirgi kunda odamlar o‘tgan tajribalarni jonlantirish istagini aksariyat hollarda nostaljik hissiyotlar bilan izohlaydilar. Bu jarayon ko‘chib yurish yoki yangilik tajribasi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Harakatlilik va makon o‘zgarishi insonda erkinlik hissini berishi mumkin bo‘lsa, nostalji esa o‘tmishda yo‘qolgan tuyg‘ularni esga soladi. Bundan tashqari, nostalji faqat antiqa buyum yoki madaniy obidalarni ko‘rish emas, balki o‘tgan kunlarda yashab o‘tgan voqealarni eslashga intilishdir. Hattoki nostalgik turizmni etnik turizm bilan ham o‘xshatish mumkin. Masalan, kishilarning ota-onalari, bobolari va ajdodlari yashagan joylar tarixiga qiziqishi, qarindoshlari bilan uchrashishga intilishi haqiqiy nostalgiyadir.

Bu holat tarixiy jarayonlarda, ayniqsa ikkinchi jahon urushidan keyin ya’ni ko‘plab insonlar o‘z yurtidan boshqa mamlakatlarga ko‘chirilganida, xizmat uchun boshqa hududlar va o‘lkalarga yuborilganlarida paydo bo‘lgan. Bugungi kunda nostalgik turizmning rivojlanishi nafaqat insonlar uchun bir sayohat balki, bu mahalliy turistik xizmatlarning o‘sishiga ham turtki beradi. L.I. Yegorenkov ham nostalgik turizm bu insonlarning tug‘ilib o‘sgan, yashagan, bolaligi o‘tgan, kelib chiqishiga aloqador bo‘lgan joylarni borib ko‘rish deya ta’riflagan [Егоренков Л. И. 2019].

Nostalgiya turizmi o‘zining jismoniy yoki ramziy shakllari orqali o‘tmishga sayohat qilish imkonini beradi. Restorativ nostaljiya – odamlarning o‘tmishni aynan qanday bo‘lsa, shunday eslashiga intilishi bilan bog‘liq. Masalan, vatanga qaytgan odam eski sinfdoshlari bilan uchrashishi yoki bolalik xotiralarini esga olishi m mkin. Ramziy nostalji esa yo‘qolgan yoki saqlanib qolgan tarixiy joylarni ziyorat qilish orqali ifodalanadi. Bu jarayonlar odamlarning shaxsiy yoki jamoaviy madaniy xotiralarini eslashga xizmat qiladi.

Nostalgiya turizmida odamlar o‘zlari ulg‘aygan shahar yoki qishloqlarga qaytib, eski maktablari, uy-joylari va sevimli joylarini ziyorat qilishadi. Masalan, nostalgiya meros turizmida tarixiy voqealar va ijtimoiy-madaniy sharoitlar bilan bog‘liq bo‘lib, ular sayohatchilarning tajribalariga hamda meros turizmi institutlariga ta’sir qilishi mumkin.

Nostalgiya madaniy turizm bilan ham bog‘liq, chunki u tarixiy o‘lchovlarga ega [Russell, D. W.(2008]. Nostaljik sayyohlar o‘z-o‘zini anglash istagi bilan harakat qiladigan maxsus auditoriya hisoblanadi, bu esa individual nostalgiya tajribasining ijobiy ta’siriga hissa qo‘shadi [Batcho, K. I. 2013].

Tadqiqotchilar nostaljik sayohatning ikki asosiy turini ajratib ko‘rsatishadi:

1. Haqiqiy nostaljik sayohatchilar – bu turdagi sayohatchilar o‘zlarining madaniy o‘tmish joylariga qaytib borish va o‘tmishdagi shaxsiy tajribalarni qayta boshdan kechirishni xohlashadi. Bunday holda, nostalgiya “o‘tmishga bo‘lgan sentimental yoki achchiq-shirin sog‘inch” sifatida namoyon bo‘ladi [Baker, S. M., & Kennedy, P. F. 1994].

2. Tarixiy nostaljik sayohatchilar – bu sayohatchilar o‘zlari ilgari bo‘lmagan joylarga tashrif buyurish orqali nostaljik tajribani his qilishadi. Ular madaniy va tarixiy ma’lumotlarni (masalan, filmlar, kitoblar, hikoyalar) bilish orqali nostaljiyaga berilishadi (Smith, M., & Campbell, G. 2017). Bundan tashqari, nostalgiya turizmi oilaviy yoki ajdodlar bilan bog‘liq xotiralarni jonlantirish maqsadida ham amalga oshiriladi, bu esa “ajdodlar turizmi” yoki “genealogik turizm” sifatida ham tanilgan [Higginbotham G. 2012].

Nostalgiya turizmida nastalgiya sayyohning shaxsiy identifikasiyasi va sayohat joyiga bo‘lgan aloqadorligini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Sayohat joyining o‘ziga xos tajribaviy qiymati turistning kelajakdagi tashrif niyatiga ta’sir qilishi mumkin. Bu jarayon turizm uchun ma’no yaratish tajribasini shakllantiradi va sayyohlarning nostaljik tajribalariga ta’sir qiladi [Schindler, R. M., & Holbrook, M. B. 2003].

Nostalgiya turizmining rivojlanish ahamiyati shundaki, u sayyohlarga o‘zining ildizlariga sayohatni amalga oshirishlari, individual va oilaviy turistik xizmatlar majmuini rivojlantirishga alohida imtiyozlar berish imkoniyatini yaratadi.

O‘tgan asrlarda yurtimizda insonlar yillar mobaynida turli sinovlar, nizolar, jiddiyliklar, qatag‘on va urush yillarida o‘z yashab turgan vatanlarini tashlab boshqa yurtlarga ketishga majbur bo‘lgan. Ularning avlodlari o‘sha joylarda bugungi kungacha yashab kelishmoqda. Ko‘plab odamlar o‘zlarining ajdodlari yashab o‘tgan, bolaligi o‘tgan yurtlarini borib ko‘rishni orzu qiladilar. Nostalgik turizmning rivojlanishi aynan shunday insonlar uchun imkoniyatlar yaratib berish, ular uchun kerakli maqsadli, xavfsiz kelib ketishlarini ta’minlash, turistik firmalar tomonidan aynan shunday vaziyatlar uchun maxsus turlarni shakllantirishni o‘z ichiga oladi.

Urushdan keyin mamlakatimizda 1 milliondan ortiq o‘z boshpanasini yo‘qotgan kishilar bo‘lsa, ulardan 200 ming nafari bolalardan iborat bo‘lgan. Mamlakatimizdan urushga ketganlar soni 1,5 milliondan ortiqni tashkil etgan. Urush yillarida ko‘plab hamyurtlarimiz boshqa mamlakatlarga ko‘chirilishi natijasida o‘z yurtidan ketishga majbur bo‘lishgan.

Ikkinchi jahon urushi yillarida o‘z Vatanidan ko‘chirilgan va chet ellarga ketgan yurtdoshlarimizning aksariyati vatanga qaytib kelmagan. Urushning oqibatlari esa faqat mamlakatlarda hamkorlikning yo‘qligi deb emas, balki o‘sha paytdagi ijtimoiy-iqtisodiy kelishmovchiliklar natijasi deb baholash mumkin [Asadova, A. O. 2021].

Mustaqillik yillarida o‘z yurtiga qaytib kelmagan yurtdoshlarimiz ko‘p bo‘lib, bu esa insonlar uchun nostalgiya turizmi yo‘nalishida turli dasturlar ishlab chiqishni taqozo etadi. Bu orqali o‘z ajdodlari yurtini ko‘rish istagida bo‘lgan insonlar uchun sharoit yaratish mumkin bo‘ladi.

Birgina 2023 yilda mamlakatimizga tashrif buyurgan sayyohlarning asosiy qismini yosh jihatidan tahlil qilganimizda 31-55 yosh oralig‘idagi sayohatchilar tashkil etgan. Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, Respublikamizda tarixiy xususiyatga ega bo‘lgan hamda passiv turizmni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lgan mintaqalarda yangi turizm turlarini xususan, nostalgiya turizmini ham tashkil qilish mumkin.

Bunday vaziyatlarda nostalgik turizm rivojlanishi nafaqat turizm infratuzilmasining rivojlanishiga turtki beradi, balki xalqaro munosabatlarning yaxshilanishiga ham xizmat qiladi. Mazkur turizmning obe’kti aniq bir narsa emas, balki mamlakatimizdagi har qanday joy, nom, tarixiy-madaniy manbalar, qadimiy urf-odatlar yoki unutilgan meroslar bo‘lishi mumkin.

FARG‘ONA VODIYSIDA NOSTALGIYA TURIZMI.

Farg‘ona vodiysi – O‘zbekistonning eng qadimiy va madaniy jihatdan boy hududlaridan biri bo‘lib, nostalgiya turizmi uchun ajoyib joy hisoblanadi. Ushbu mintaqada bolalik, yoshlik, tarix va madaniyat bilan bog‘liq ko‘plab joylar mavjud.

Farg‘ona vodiysida nostalgiya turizmining asosiy elementlari sifatida Qo‘qon, Marg‘ilon va Andijon shaharlarida eski mahallalar va bozorlar, Xudoyorxon saroyi va eski masjidlar o‘tgan davrda ham mashhur bo‘lgan va bugungi kunda nostaljik turizm uchun muhim nuqtalardan biridir. Marg‘ilon esa qadimdan ipakchilik markazi bo‘lib, an’anaviy usulda ipak matolarni ishlab chiqarish markazi sifatida ipak matosi bilan bog‘liq xotiralarini jonlantiradi. Qo‘qonda ilgari ishlagan tramvaylar ko‘plab kishilar uchun nostalgiyaga aylangan. Sobiq sovetlar davrida Andijon tramvay liniyasi bo‘lib, hozirgi kunda eski tramvaylarning fotosuratlari ham ko‘plab nostaljik xotiralarni uyg‘otadi.

Odamlar bugungi kunda ham bolalik yoki yoshlikda bo‘lgan joylariga qaytib, o‘sha davrlarni eslashadi. Masalan, Farg‘onadagi “Kimyogarlar madaniyat uyi” va Andijondagi eski kinoteatrlar ko‘pchilikning bolaligini eslatadi.

Farg‘ona vodiysi nostalgiya turizmi uchun boy manbalarga ega. Sanatoriyalar, tramvaylar, bozorlardagi ipak savdosi, transport va madaniyat maskanlari, Farg‘ona shahrining chinorlari, an’anaviy choyxonalar bugungi kunda ham ko‘plab odamlarning yoshlik va bolalik xotiralarini jonlantiradi. Shu sababli, vodiyning ushbu tarixiy jihatlari kelajakda ham nostalgiya turizmini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, turizm sohasidagi ulkan salohiyatdan samarali foydalangan holda, genealogik va nostaljiyaga asoslangan sayehlik yo‘nalishlarini xorijiy tajribalar asosida yo‘lga qo‘yish va rivojlantirish O‘zbekistonning turizm salohiyatini yanada oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Adie B. A., & Bernardi, C. (2023). Oh my god, what’s happening? Historic second-home communities and post-nostalgia. Journal of Heritage Tourism. https://doi.org/10.1080/1743873X.2020.1828429
2. Asadova, A. O. (2021). The Importance of Developing Nostalgic Tourism in Uzbekistan. 5th Global Congress on Contemporary Sciences & Advancements, Hosted from Singapore, 10th May, 98–99-betlar. www.econferenceglobe.com.
3. Алпысбесулы М. (1999) История Казахстана в казахском шежире (Место шежире в изучении истории). Автореф. дисс. канд. ист. наук. Республики Казахстан, Караганда.
4. Baker, S. M., & Kennedy, P. F. (1994). Death by nostalgia: A diagnosis of context-specific cases. In C. T. Allen & D. John (Eds.), Advances in Consumer Research (Vol. 21, pp. 169-174). Association for Consumer Research.

5. Bandyopadhyay, R. (2008). Nostalgia, identity, and tourism: Bollywood in the Indian diaspora. Journal of Tourism and Cultural Change, 6(2), 79-100. https://doi.org/10.1080/14766820802140463
6. Batcho, K. I. (1995). Nostalgia: A psychological perspective. Perceptual and Motor Skills, 80(1), 131-143. https://doi.org/10.2466/pms.1995.80.1.131
7. Batcho, K. I. (2013). Nostalgia: The bittersweet history of a psychological concept. History of Psychology, 16(3), 165. https://doi.org/10.1037/a0032427
8. Bemong, N., & Borghart, P. (2010). State of the art. In N. Bemong, P. Borghart, M. De Dobbeleer, & K. Demoen (Eds.), Bakhtin's Theory of the Literary Chronotope: Reflections, Applications, Perspectives (pp. 3-16). Ginko Academia.
9. Feng, K., & Page, S. (2000). An exploratory study of tourism, migration-immigration nexus: Travel experience of Chinese residence in New Zealand. Current Issues of Tourism, 3(3), 246-281.
10. Gilroy, P. (1991). "It ain't where you're from, it's where you're at…": The dialectics of diasporic identification. Third Text: Third World Perspectives on Contemporary Art & Culture, 13, 3-16.
11. Higginbotham, G. (2012). Seeking roots and tracing lineages: Constructing a framework of reference for roots and genealogical tourism. Journal of Heritage Tourism, 7(3), 189–203. https://doi.org/10.1080/1743873X.2012.669765
12. Kim, H. (2005). Research note: Nostalgia and tourism. Tourism Analysis, 10(1), 85-88. https://doi.org/10.3727/1083542054547912
13. Nash, C. (2002). Genealogical identities. Environment and Planning D: Society and Space, 20, 27-52.
14. Nash, C. (2017). Genealogical Relatedness: Geographies of Shared Descent and Difference. Genealogy, 1(2).
15. O'zbek tilining izohli lug'ati: 800000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J. V. Shukrona-H. / Tahrir hay'ati: T. Mirzaev (rahbar) va boshq.; O'zR FA Til va adabiyot in-ti. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2008.
16. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 11-jild. Qizilqum: Hormuz. Tahrir hay'ati: A. Azizxo'jayev, B. Alimov, M. Aminov va b. T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2005. 183-bet.
17. Russell, D. W. (2008). Nostalgia and tourism. Journal of Travel & Tourism Marketing, 25(2), 103–116. https://doi.org/10.1080/10548400802402721
18. Schindler, R. M., & Holbrook, M. B. (2003). Nostalgia for early experience as a determinant of consumer preferences. Psychology and Marketing, 20(4), 275–302. https://doi.org/10.1002/mar.10074

19. Smith, M., & Campbell, G. (2017). Nostalgia for the future? Memory, nostalgia and the politics of class. International Journal of Heritage Studies, 23(7), 612–627. https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1321034
20. Terrick, V. H. Fitzhugh. (1988). How to Write a Family History. (Alpha Books, Sherborne, Dorset) - p. 13.
21. Türk Kültürel Turizm Ansiklopedisi. 16 cild. Editor, Prof. Dr. Nazmi Kozak, Prof. Dr. Metin Kozak. 2022.
22. Zerubavel E. (2011). Ancestors and Relatives: Genealogy, Identity and Community. Oxford: Oxford University Press. 2011, 238 pp.
23. Егоренков Л.И. (2009) Введение в технологию туризма. М.: Финансы и статистика.
24. Зуев, Ю.А. (1981). Историческая проекция казахских генеалогических предании//Казахстан в эпоху феодализма (Проблема этнполитческой истории). Алматы, 1981.
25. Исмагулов О.И. (1977) Этническая геногеография Казахстана. – Алматы. Наука, 1977.